

LUND UNIVERSITY

Ersättning för kränkning ur ett rättssociologiskt perspektiv. "En särskild typ av omtanke och kärlek".

Dahlstrand, Karl

Published in:
Brottsoffret och kriminalpolitiken

2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Dahlstrand, K. (2011). Ersättning för kränkning ur ett rättssociologiskt perspektiv. "En särskild typ av omtanke och kärlek". I H. Tham, & C. Lernestedt (Red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken* (s. 359-380). Norstedts Juridik AB. <http://www.nj.se/produkt/9789139206002>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Karl Dahlstrand

Ersättning för kränkning ur ett rättssociologiskt perspektiv

”En särskild typ av omtanke och kärlek”

Inledning

I den här artikeln kommer brottsoffrens kränkingsersättning att analyseras ur ett rättssociologiskt perspektiv. Ersättningen kommer att relateras till den svenska kriminalpolitiska utvecklingen, till olika samhälls- och rättsvetenskapliga teorier och begrepp vilka kan vara användbara för en fördjupad förståelse av ersättningen utifrån skadeståndsrättsligt, viktinologiskt och kriminalpolitiskt perspektiv.

Sedan Aristoteles (384–322 f.Kr.) införde distinktionen mellan den distributiva och korrektiva (av Thomas av Aquino även kallad för den kompensatoriska och som jag använder här) formen av rättvisa, har dessa olika kategorier av rättvisa uppfattats som två i grunden separata företeelser. Distributiv rättvisa gäller, förenklat sett, hur resurser skall fördelas, och den förutsätter normalt intressekonflikter mellan individer och grupper gentemot kollektivets nyttigheter, ofta i form av staten. Den kompensatoriska rättvisan avser hur ersättning för ett visst handlande skall bestämmas och rör i princip enbart relationen mellan två parter. I det mellanmännsliga umgänget kan någon begå orättvisa gärningar eller skada någon annan, och den som ofrivilligt blivit föremål för sådan orättvisa eller skada skall enligt den kompensatoriska rättvisan ersättas och kompenseras för detta, samtidigt som den som begått handlingen skall straffas. I praktiken, har det hävdats, föregås den kompensatoriska rättvisan av den distributiva, eftersom en strukturell orättvisa påverkar hur de mellanmännsliga handlingarna värderas och eventuellt korrige-

ras utifrån rättvisehänsyn.¹ Grundläggande för den kompensatoriska och korrektiva rättvisan är dess djupa korrelativa i meningen växelvisa dimension, skadevållarens skyldigheter går inte att skilja från den skadelidandes rättigheter och vice versa.

Om man utgår från den traditionella beskrivningen av rättvisans typologi vid förståelsen av den kränkingsersättning som brottsoffer ges rätt till enligt Brottskadlagen (1978:413), så kan man förstå om det blir svårigheter att uppnå syftet med ersättningen. Lagstiftarens ambition med kränkingsersättningen, som erbjuds brottsoffren efter en brottslig gärning av särskilt slag, är att kompensera för och ge upprättelse för upplevelsen vid och karaktären av själva skadehändelsen i samband med brottsögonblicket. I praktiken tar det dock inte sällan över ett halvår från brottet innan brottsoffret erhåller sin kränkingsersättning, och då har ett självriskbelopp på 1500 kr från det fastställda beloppet i regel avräknats av Brottsoffermyndigheten. Detta gäller i de, inte ovanliga, fall där gärningsmannen saknar möjlighet att ersätta brottsoffret utifrån skadeståndslagens bestämmelser om brottsoffers rätt till ersättning för kränkning vid händelse av brott. I fall med okänd gärningsman får Brottsoffermyndigheten bedöma om sökanden har skadats genom brott utifrån förundersökningshandlingar, medicinsk dokumentation samt uppgifter som sökanden har lämnat.

Jag tror inte att brottsoffer som erhållit ersättning från Brottsoffermyndigheten i regel beaktar Aristoteles rättvisebegrepp när de bedömer ersättningen. Men under mitt rättssociologiska avhandlingsarbete om dessa ersättningar har jag kommit att inse hur relevanta dessa aristoteliska distinktioner är för att förstå ersättningens funktion och varför ersättningssystemet kan framstå så komplext för brottsoffren. Eftersom ersättningssystemet vuxit fram stegvis och successivt har det idag blivit

1. Exempel på aristotelisk rättvisediskussion tillämpad på svenska skadeståndsrättsliga spörsmål finns hos Schultz, 2007, s. 154 ff. Att en strukturell orättvisa mellan grupper påverkar värderingen av den kompensatoriska rättvisan på individnivån är en kriminalpolitisk insikt som av tradition talat för en återhållsamhet i vedergällningen. Den kompensatoriska rättvisan kan även innehålla retributiva inslag som utgår från hur klandervärd handlingen är för att bedöma vilken reaktion som är rättvis. Eftersom nivån på kränkingsersättningen utgår från brottets art och dess allvarlighet har ersättningen sådana retributiva inslag samtidigt som det inte förekommer något klart tvåpartsförhållande i de fall brottsoffret erhåller sin ersättning från Brottsoffermyndigheten. Skadevållaren, om denne är känd, blir i samband med Brottsoffermyndighetens beslut endast meddelad att staten övertagit hela eller del av fordran gentemot brottsoffret.

svårt att bedöma ersättningen utifrån en enskild form av rättvisa: den består mer av ett intrikat samspel av olika rättvisetyper.

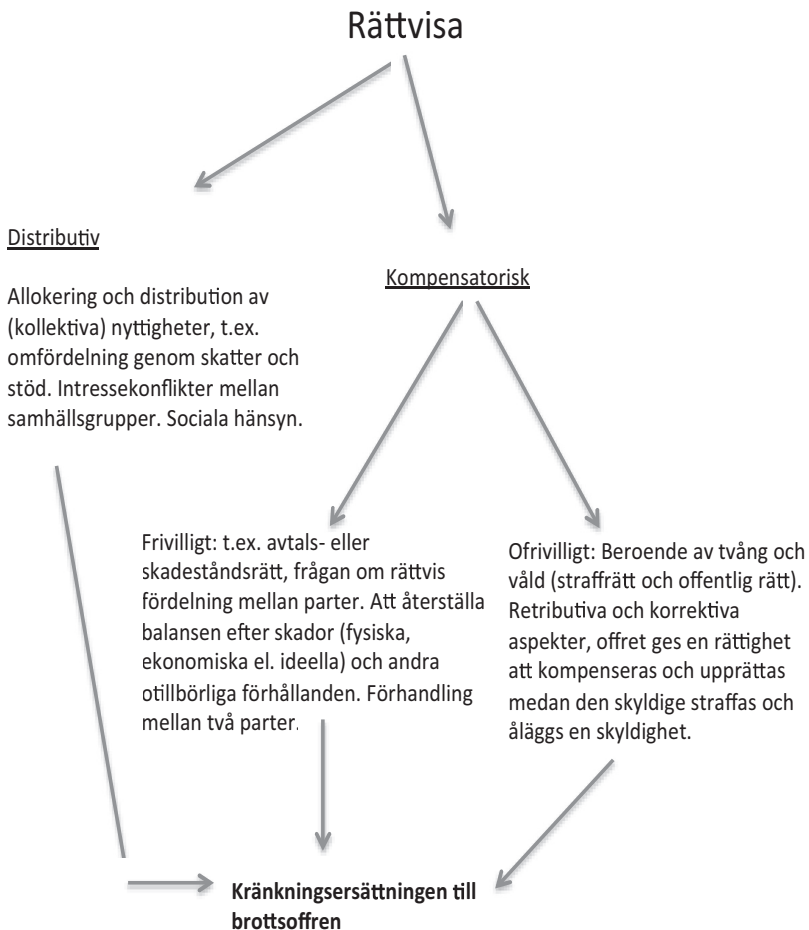
Det är viktigt att komma ihåg att denna typ av ersättning, kränk-
ningsersättning eller s.k. rent ideell ersättning, inte har någon koppling
till några sådana fysiska skador eller personsador som vanligen före-
kommer vid brottsskadeersättning för lyte och men. Denna ersättning
syftar i stället till att kompensera brottsoffrets känslor av det brottsliga
angreppet som sådant, och den är därför av rent symbolisk art.² Syftet
kan beskrivas som att upprättelse skall ges genom att en negativ ladd-
ning bryts gentemot det intentionala objektet (brottet). Bestämmande av
kränkingsersättningens storlek görs mot bakgrund av en skönsmässig
bedömning, baserad på en uppskattning av de förhärskande etiska och
sociala värderingarna i samhället. Trots att hela ersättningen präglas av
subjektiva och svårvärderade aspekter är ambitionen att den ska be-
stämmas med ledning av objektiva faktorer.³

Figuren nedan syftar till att på ett förenklat sätt illustrera hur, enligt
min mening, den kränkingsersättning som brottsoffren erhåller från
Brottsoffermyndigheten förhåller sig till Aristoteles rättvisebegrepp.
Kännetecknande för denna ersättning är den komplexa blandningen av
civil- och offentlig rätt respektive blandningen av distributiva och kom-
pensatoriska rättviseföreställningar. Utöver de ”pedagogiska problem”
detta kan medföra så uppfattas de skilda rättviseföreställningarna som
i grunden skilda kategorier, vilka inte samtidigt kan förklara ett enskilt
rättsligt område eller fenomen.⁴

2. Prop. 2000/01:68, s. 48.

3. Brottsoffermyndighetens referatsamling, 2009, s. 12.

4. Schultz, 2008, s. 157.

Figur 1. Rättvisemodellen.

Det rättssociologiska perspektivet

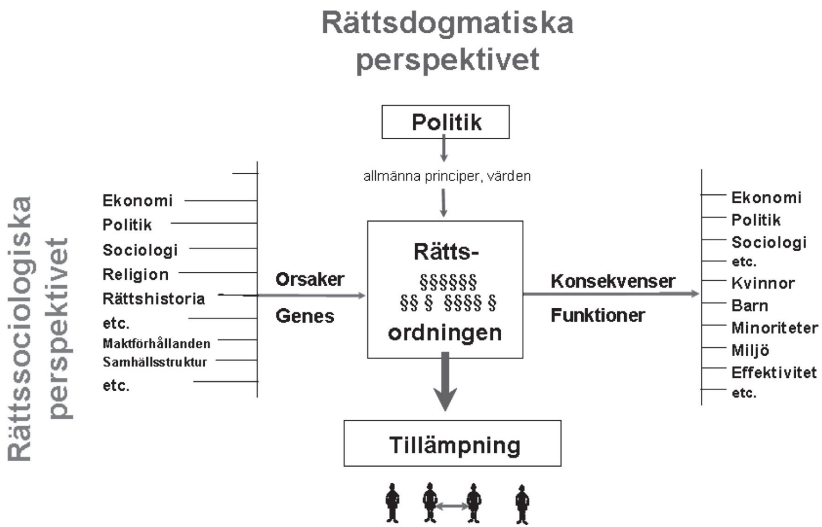
Rättssociologi har som akademiskt ämne rätten i vid bemärkelse som studieobjekt, men använder till skillnad från rättsvetenskapen samhällsvetenskapliga, ofta empiriska, metoder. Rätten studeras så att säga utifrån.⁵ Vanligen beskrivs ämnets kärnområde som att det består av studiet av interaktionen mellan rättssystemets innehåll, tillämpning etc. och det omgivande samhället, ofta utifrån ett visst perspektiv, i mitt fall brottsoffer.⁶ Håkan Hydén har utarbetat en modell som övergripande förklarar hur rättssociologin har ett eget, från rättsdogmatiken, fristående perspektiv på rätten. Det rättssociologiska perspektivet är i figuren nedan det horisontella, det kunskapsfält som består av interaktionen mellan samhälleliga orsaker och konsekvenser i förhållande till rättsliga företeelser, medan det rättsdogmatiska perspektivet istället bygger på en vertikal deduktion från principer och regler till handling och beteende.⁷

Kränkningserättningen aktualiserar tydligt det horisontella perspektivet, eftersom ersättningen samtidigt ska spegla de sociala och etiska normerna i samhället för att kunna ge upprättelse till brottsoffren. Ersättningen gör det tydligt hur rätten i det här fallet är beroende av sin kontext för att nå sin uppgift som denna är formulerad enligt rättskäl-lorna.

5. Strömholm, 1976, s. 56.

6. Svanberg, 2008, s. 8. Mathiesen beskriver tre frågeställningar som är centrala för studiet av "rätten i samhället": 1) I vilken utsträckning, och i så fall hur, påverkar samhällsförhållandena i övrigt rättsregler, rättsliga avgöranden och rättsinstitutioner? 2) I vilken utsträckning, och i så fall hur, påverkar rättsregler, rättsliga avgöranden och rättsinstitutioner andra samhällsförhållanden? 3) I vilken utsträckning existerar det en växelverkan mellan rättsregler/rättsliga avgöranden/rättsinstitutioner och samhällsförhållanden i övrigt? Mathiesen, 2005, s. 18.

7. Hydén, 2002, s. 15.

Figur 2. Skilda perspektiv på rätten. Hydén, 2002.

Ett klassiskt rättssociologiskt ämnesområde är frågor rörande det som allmänt kallas rättsmedvetande och dess betydelse för rättens innehåll och tillämpning. Allmänhetens rätts- och rättviseföreställningar – dess större eller mindre enhetlighet, medvetenhet och överensstämmelse med de gällande rättsreglerna – kan även kopplas till rättssociologins andra grundfrågeställning: rättsreglernas genomslagskraft och effekt.⁸ Att göra en funktionell koppling mellan å ena sidan en förklarande empirisk studie av de rådande sociala eller informella normerna inom ett visst område och å andra sidan rättens normativa funktion, har varit min ambition med mitt avhandlingsprojekt om den kränkningersättning som brottsoffren erhåller. Till skadeståndets övergripande funktioner kan även räknas den att tillfredsställa rättskänslan och denna funktion, att ge den skadelidande en känsla av upprättelse, är också explicit en funktion hos ersättningen för kränkning, vilket aktualiserar både kunskap om hur ersättningen upplevs av allmänheten och skadelidandes

8. Jfr Strömholm, 1976, s. 57.

erfarenheter av ersättningen.⁹ Eftersom en kränkning är så svår att uppskatta i pengar aktualiserar denna ersättning hur rättstillämparen förhåller sig andra kunskapskällor än de strikt rättsliga. Här bör nämnas en av rättssociologins grundare som ännu inspirerar dagens rättssociologer, Eugen Ehrlich (1860–1922). Han uppmärksammade rätten som ett samhälleligt fenomen, utöver att den är ett formellt normkomplex. Betydelsen av informella normer var en konsekvens av hans beskrivning av den ”levande rätten” – samhällets och specifika gruppers moraluppfattning och normsystem i kontrast till den ”skrivna rättens” formella normhierarki. Ehrlich verkade som jurist i det sönderfallande Österrikiska-Ungerska kejsardömet. Utifrån sina iakttagelser formade han idén bakom den s.k. frirättsskolan (som betonade värdet av domarens fria skön och kritiserade begreppsjuridiken) och den moderna rättssociologin genom att djupare analysera spänningen mellan den formella rätten, sprungen ur maktens centrum, och avlägsna provinser. För att undvika ”blinda fläckar” hos rättstillämparen, och för att skapa förutsättningar för en följsam och samhällsanpassad rätt och rättstillämpning, uppmanade Ehrlich juristerna att gå ut och göra empiriska iakttagelser av den kontext vari rätten verkar.¹⁰ Senare strömningar inom rättssociologin såsom reflexiv rätt, har på ett liknande sätt betonat värdet av den öppna proceduren som ett svar på kontextens ökade behov och krav.

Vanligen har studier om allmänt rättsmedvetande relaterats till olika brotts straffvärde och straffmätning inom straffrätten. Inom kriminologin har ibland påföljden för och samhällsreaktionen på ett visst brott studerats som ett uttryck för den allmänna rättskänslan i samhället.¹¹ Historiskt har skadeståndsrätt och straffrätt gemensamma rötter, och de

9. SOU 1969:58 s. 30. Prop. 2000/01:68 s. 48.

10. Klami, 1990, s. 154. Ehrlich's uppfattning var att det ändå inte är den formella rätten som nödvändigtvis vägleder domaren, och han kan därmed sägas föregå en ståndpunkt intagen av senare skolor som rättsrealismen (Jerome Franks ”frukostmetafor”) och Critical Legal Studies.

11. Jerre & Tham, 2010, s. 5 ff. Sarnecki, 2009, s. 461 ff. Under påverkan av den tyska historiska skolan uppfattade flera rättsvetenskapsmän under slutet av 1800- och början av 1900-talet det allmänna rättsmedvetandet som den egentliga källan till den gällande rätten (som t.ex. C. A. Reuterskiöld och E. V. Nordling i Uppsala). Trots 1900-talets starka influenser av skandinavisk rättsrealism och rättspositivism har frågan om rättsmedvetandets betydelse för rättsvetenskapliga, kriminologiska och rättssociologiska spörsmål ständigt varit aktuella, och man kan under senare år notera ett ökat intresse för dessa frågor.

delar även på centrala begrepp som culpa och prevention.¹² En annan gemensam nämnare är förhållandet till, och beroendet av, allmänhetens uppfattningar om rätt och fel.

Innan vår nuvarande skadeståndslag (1972:207) återfanns regler om kränkingsersättning i 1864 års strafflagen, 6 kap 3 §:

”För lidande, som genom brott emot personliga friheten, eller genom falsk angivelse eller annan ärekränkande gärning, må anses vara någon tillskyndat, skall ock vedergällning givas”.

I lagrummet återfinns de centrala rekvisit och begrepp som vi ännu brottas med när det kommer till kränkingsersättning: ”lidande”, som det hette innan lagändringen 2001, men även ”kränkande” som ett led i ”ärekränkande gärning”. Där finns även kravet på brott av viss art, liksom vedergällning eller upprättelse vilka berörs i propositionen till idag gällande bestämmelse.¹³ Det kan vara nyttigt att ha sådant i åtanke när kränkingsersättning ibland presenteras som vore den ett nytt fenomen. Vad som dock är nytt är en mer generös och intresserad hållning till begreppet i både lagstiftning, rättstillämpning och doktrin, vilket bl.a. kommit till uttryck i att den nationella tillämpningen av Europakonventionen har öppnat en synnerligen viktig väg, runt de traditionella kraven på lagstöd och brottslig gärning, för att kränkingsersättningen skall kunna utgå till enskilda vid svensk domstol.¹⁴ För att vi ska kunna närmare förstå nuvarande bestämmelses tillkomst och utformning behövs dock en mer detaljerad tillbakablick.

Framväxten av ersättning för rent ideella skador

När den nuvarande svenska skadeståndslagen utarbetades under 1960-talet uppmärksammades behovet av en empirisk rättssociologisk undersökning rörande skadeståndsreglernas överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet, hur man tillfredsställer rättskänslan, vad som krävs för rättvis gottgörelse, och hur den personliga integriteten kan

12. Se t.ex. Friberg, 2010, s. 41 ff.

13. Prop. 2000/01:68 s. 48. I propositionen skriver man att själva kränkningen inte kan suddas ut genom pengar men att ersättningen kan lindra verkningarna av kränkningen. Pengarna kan bidra till upprättelse för den förnedrade och kränkande handlingen och därmed bidra till att återställa självrespekten och självkänslan, är tanken. Friberg har gjort en djupare och betydligt mer detaljrik analys av 1864 års strafflag och ersättning för kränkning, Friberg, 2010, s. 49 f.

14. NJA 2005 s. 462.

skyddas med skadestandsreglerna.¹⁵ Det fanns dock inte tid för att genomföra denna undersökning innan propositionen skulle läggas fram. Man kan tänka att en del av den osäkerhet som formuleringarna om ideell ersättning i propositionen till skadeståndslagen vittnar om kan förklaras av att ingen sådan undersökning gjordes. Det framgår att "(d)et inte finns några normer för fastställandet av ersättningen" utan det är domstolarnas sak att i fall av tvist om ersättningens storlek avgöra frågan på grundval av en allmän skälighetsprövning.¹⁶ Vidare uttalas att lagen inte ger några anvisningar för vilka normer som ska skall ligga till grund för prövningen: det blir fråga om en skönsmässig uppskattning av graden av lidande hos den kränkte, och denna uppskattning bör göras objektivt. Man ska vidare "i första hand lägga förhärskande etiska och sociala värderingar till grund".¹⁷ Utifrån ett rättssociologiskt perspektiv är detta intressanta formuleringar, eftersom lagstiftaren härigenom gör klart för rättstillämparen att denne inte klarar uppgiften utan att aktivt beakta den kontext i vilken ersättningen verkar. Formuleringen kan också tolkas som att rättstillämparen löpande, varje gång stadgandet tillämpas, får göra en slags förenklad rättssociologisk analys för att tolka det sociala tycket i samhället.

Inom svensk rättssociologi har man särskilt intresserat sig för olika rättsområden där rätten saknar normativt innehåll, något som aktualiserar teoretiska frågor och metodval vid förståelsen av vad som utgör gällande rätt.¹⁸ Enligt figur 2 ovan aviserar lagstiftaren här explicit det horisontella perspektivet på rättstillämpningen. Formuleringen i propositionen, att det inte finns några normer för fastställandet av ersättningen, kan tolkas som att det saknas klara förväntningar från omgivningen (varat) som är socialt reproducerade och sammantaget utgör imperativ (börat) avseende värderingen av ideella skador.¹⁹ Rent hypotetiskt skulle tio olika rättstillämpare få en betydande spridning på ersättningsbeloppen om de fick värdera en ideell skada oberoende av varandra, av kunskap om Brottsoffermyndighetens praxis eller liknande.

15. SOU 1969:58.

16. Prop. 1972:5. s. 121.

17. *Ibid.*, s. 572.

18. Karsten Åström har studerat parallella normbildningsprocesser inom socialrätten och Håkan Hydén har intresserat sig för ramlagar inom bl.a. arbetsmiljöområdet. Åström, 1988. Hydén, 1984.

19. Jfr Svensson, 2008, s. 188.

Härnäst ska jag diskutera och analysera kränkningersättningen utifrån den bakgrund som här har presenterats. Behovet av rättssociologisk kunskap identifierades alltså vid utformandet av skadeståndslagen, men i slutändan blev det istället rättstillämparens sak att försöka nå de rättspolitiska målen med ersättningen. Så, hur blev utfallet?

När man studerar rätten till kränkningersättning i Sverige slås man lätt av vilken dramatisk utveckling ersättningstypen har genomgått sedan av mitten av 1980-talet. Följande citat från 1986 av Erland Conradi, justitieråd och ordförande i Brottskadennämnden, belyser detta:

”För min del utgår jag från att det själsliga lidandet i följd av en skadehändelse är en enhetlig företeelse. Att föreställa sig, att det skulle finnas ett abstrakt, i det blå svävande lidande, inte besudlat av olikartade medicinska symtom, som ingår i sveda och värk – ett lidandets *das Ding an Sich* så att säga – ter sig för mig ganska verklighetsfrämmande.”²⁰

Sedan 1988 kunde brottsskadeersättning även innefatta lidande, och sedan 1991 ger HD samma brottsoffer en rätt till ersättning för såväl lidande som sveda och värk. Inrättandet av Brottsoffermyndigheten 1994 och de båda utredningarna SOU 1992:84 (”Ersättning för kränkning genom brott”) och SOU 1995:33 (”Ersättning för ideell skada vid personskada”) bidrog till att öka ersättningens betydelse ur ett brottsofferperspektiv, detta bl.a. genom att det skedde en betydande höjning av ersättningsnivåerna hos de rättstillämpande myndigheterna under denna tid. Från och med 2002 ersattes i skadeståndslagen begreppet ”lidande” med dagens ”kränkning”, något som tillsammans med andra ändringar, inte sällan av typen kodifiering av rådande praxis, har gett ersättningen en mer objektiv status, något som har befast dess rättspolitiska roll.²¹ Detta förhållande har samtidigt resulterat i visst huvud-

20. Conradi, SvJT, 1986, s. 453 f.

21. Prop. 2000/01:68. I propositionen används stora ord om ersättningen och dess möjligheter och betydelse. ”Utmärkande för de brott som grundar rätt till sådan ersättning som avses i 1 kap. 3 § är att de innefattar ett angrepp på den skadelidandes personliga integritet, här närmast dennes privatliv och människovärde. Kränkningersättningen avser att kompensera känslor som den kränkande handlingen har framkallat hos den skadelidande, såsom rädsla, förnedring, skam eller liknande som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det föreligger en personskada.” Ibid, s. 48. Ersättningens syfte är att bl.a. att ge den skadelidande upprättelse och att återställa dennes självrespekt och självkänsla. Men också möjliggöra att den skadelidande kan ”t.ex. unna sig något extra och därigenom skingra tankarna på kränkningen och den olust och det obehag som han eller hon har åsamkats.” Ibid. Det framgår även att rättstillämparen måste beakta om ”angreppet strider mot grundläggande samhällsvärderingar”. Ibid, s. 53. Utgångspunkten för bestämmande av kränkningersättningen måste ”vara en skönsmässig bedömning, baserad på

bry eftersom det har inneburit att, som Sandra Friberg formulerat det, ”skada och kränkning har kommit att uppfattas som synonymt och fullständigt objektifierat”,²² och det råder ännu osäkerhet kring terminologin och dess inbördes förhållande.²³ Mårten Schultz går t.o.m. så långt att han kallar HD:s likställande mellan kränkning och själva gärningen ”en mental härdsvälta.”²⁴ Oberoende av vad man anser om kritiken mot formuleringarna i propositionen, och av hur HD alltmer har kommit att utvidga rätten till kränkningserättning i olika avseenden, är det intressant att konstatera hur ett rättsområde, trots sådan betydande osäkerhet, ändå står sig såpass stabilt som kränkningserättningen gör.

Schultz har beskrivit kränkningsskadedet som ett av skadeståndsrättens mest expansiva områden.²⁵ Troligen är det just dess flexibilitet och relativt stabila rättspolitiska grund som kan förklara ”framgångarna”. Man kan relatera till vad som inledningsvis sades om den blandning av olika rättviseteorier som samspelat vid utformningen av ersättningen. Det framträder även två förhållandevis motstående utvecklingslinjer, dels en som gått mot långtgående standardisering genom användande av schabloner, dels en annan som går mot att den traditionellt restriktiva och njudda hållningen mjukats upp i både lagstiftning och praxis. Viljan att expandera rättsområdets tillämpningsområde, liksom höjningarna av ersättningsnivåerna, upplever jag har främst kommit från lagstiftaren genom en medveten förskjutning av kriminalpolitiken mot brottsoffrens behov och rättigheter. Den rättsvetenskapliga doktrinen har av tradition intagit en mer ambivalent hållning, och praxis intog länge en direkt avvaktande och passiv sådan. Den utredning rörande kränkningserättning som genomfördes under 1990-talet var i

21 *forts.* förhärskande etiska och sociala värderingar”, och man ska utgå ifrån vilken kränkning som ”typiskt sett kan anses ha uppkommit” något som ”innebär att ersättningen i stor utsträckning får bestämmas med ledning av objektiva faktorer”. *Ibid*, s. 51. Enligt min mening ger formuleringarna ovan närmast naturrättsliga associationer, om man tar lagstiftaren på orden, och man kan fråga sig vilken praktisk hjälp de innebär för de rättstillämpande myndigheterna vid faktisk tillämpning av ersättningsformen.

22. Friberg, 2010, s. 63.

23. *Ibid*, s. 64. Mårten Schultz har identifierat flera problem och svagheter med kränkningssbegreppet: 1) Kränkningssbegreppet och orsakskravet, 2) Kränkningssbegreppet och skadeståndsrättens inre moralitet, 3) Vad ersätter kränkningserättningen?, 4) Den kollektiva metoden och 5) Kränkningssbedömningen och skönsmässiga beloppbestämningar. Schultz, 2008.

24. *Ibid*, s. 34.

25. *Ibid*, s. 26.

stort sett en rättspolitisk reaktion mot att ersättningsnivåerna under 1980-talet hade stagnerat. Detta upplevdes av flera politiker och debattörer som anstötligt, samtidigt som brottsofferperspektivet gjorde sitt tydliga kriminalpolitiska intåg i landet under denna tid.

Att det i doktrinen beskrivs som så svårt att förstå varför kränkings-ersättningen bör utgå, och vilket syfte ersättningen tjänar, borde vara ett problem, inte minst ur ett viktimologiskt perspektiv. Sandra Friberg har i en avhandling, utifrån en analys av kravet på brott som ansvarsgrund, identifierat den ”ambivalenta hållningen till vad det egentligen är som är *konstitutivt för en kränkning* – den otillåtna eller rättsstridiga gärningen, skadevållarens personliga ansvar eller den angripnes upplevelse av att bli kränkt – och vad som åsyftas med skadestånd för kränkning, *reparation* för en *skada* eller *sanktion* för en *gärning*.”²⁶ Varför det blivit så oklart är naturligtvis svårt att med någon säkerhet uttala sig om, men vi vet att den svenska skadeståndsrätten i ovanligt stor utsträckning kommit att inriktas mot olika förhållandevis tekniska försäkringslösningar. Detta har tidigare hävdats av Bill Dufwa, som menar att Ivar Strahl och dennes betonande av försäkringar (och därmed den som lidit skadan) och inte ansvarsfrågor för hanteringen av den uppkomna situationen, är något unikt för oss i Norden.²⁷ Konsekvensen enligt Dufwa är att ersättningssystemet blev alltför tekniskt och befriat från värdemässiga resonemang om ansvar och rättvisa. Sammantaget innebär detta att ersättningens möjlighet att antingen ge brottsoffren upprättelse och lindring för skadan i form av reparation, eller fungera som någon slags sanktion för gärningen som ligger bakom skadan, blir begränsade. Man kan t.o.m. anta att på grund av de motstridiga signalerna riskerna har blivit betydande för att brottsoffren upplever s.k. dubbel viktimisering vid sin resa genom rättsväsendet till dess de erhåller sin kränkings-ersättning. Detta antagande gäller om man utgår från att de flesta brottsoffer dels faktiskt förväntar sig att bli kompenserade, dels förväntar sig att det är gärningsmannen som står för compensationen.

Den sedan länge omdiskuterade preventiva funktionen hos skadeståndsrätten kan tas som exempel på hur rättsområdet har utvecklats

26. Enligt Friberg hänger denna kärnfråga så att säga i luften, något som man får anta är olyckligt för ersättningens möjlighet att uppnå sin funktion. Friberg, 2010, s. 916.

27. Dufwa, 2000, s. 109 ff.

över tid.²⁸ Preventionen, att med skadestandsreglerna förebygga framtida skador både individuellt och på gruppnivå, handlar om handlingsdirigering i någon mening, och har därför en ambition bortom att rent tekniskt reparera faktiska skador, vilket öppnar för frågor om rättens roll i samhället. Vid utformandet av den moderna svenska skadestandsrätten trängdes dock preventionens betydelse tillbaka av en av svensk skadestandsrätts främsta företrädare, Jan Hellner, som hade en skeptisk inställning till preventionens betydelse och istället företrädde åsikten att regleringen borde ges en mer pragmatisk och begränsad utformning.²⁹ Denna hållning kan nog antas ha varit en reaktion mot föregångare som var mer positivt inställda till preventionens betydelse inom skadestandsrätten (exempelvis Vilhelm Lundstedt och Hjalmar Karlgren).³⁰ När betydelsen av kränkingsersättningen växer fram ur ett brottsofferperspektiv blir denna skeptiska hållning problematisk eftersom kränkingsersättningen, enligt förarbetena, ska spegla samhällets avståndstagande gentemot den ansvarsutlösande handlingen (brottet), – något som gör att preventionen närmast blir en del av kompensationen.³¹

Situationen är således den att vi idag har relativt långtgående rättspolitiska ambitioner när det kommer till att ersätta brottsoffren för deras skador uppkomna i samband med brott. Ersättningen för kränkningen spelar den dominerande rollen inom brottsskadeersättningen och inom skadestandsrätten har uppgiften att kompensera olika former av ideella skador blivit helt dominerande på personskadeområdet.³² Rätts-

28. Bladini, 1996, s. 55 ff. En viktig funktion hos skadeståndet har sedan länge ansetts vara att det verkar ”prevenerande”, som Hellner uttrycker det, mot framtida skador genom att avskräcka från handlande som medför skadeståndsskyldighet och uppmuntra försiktighet. Den inom skadestandsrätten så centrala culparegeln, att ett vårdslöst handlande åtföljs av skadeståndsskyldighet, antas ofta medverka till en preventiv dimension genom ett understrykande av att sådant handlande ogillas. Jfr SOU 1969:58, s. 29.

29. Strömbäck, 2000, s. 1179. Olika kollektiva försäkringslösningar ansågs vid denna tid vara mera ändamålsenliga ur ett samhällsperspektiv och skulle därmed på sikt konkurrera ut skadestandsrätten som hade högre trösklar ur den skadedrabbades perspektiv.

30. Lundstedt kan sägas ha verkat i en djärv och modernistisk anda utmärkt av emancipatorisk social ingenjörskonst.

31. En sådan antydning finns i propositionen t.ex. när man skrivet att det skall ”understrykas att det vid bestämmande av kränkingsersättning måste beaktas om angreppet strider mot grundläggande samhällsvärderingar, t.ex. att alla människors värde är lika.” Prop. 2000/01:68 s. 53.

32. Prop. 2000/01: 68, s. 17. Ryttebro, Rönnelag & Tham, 2010, s. 97. Utvecklingen har gått emot att ersätta upplevda kränkningar även utanför det kriminalpolitiska området

området har också kommit att uppmärksammas allt mer, och därmed har även problematiken kring ersättningstypen lyfts fram ur olika perspektiv. Ofta relateras kränkningersättningen till massmedia, det allmänna språkbruket och politiska strömningar på ett sätt som är mindre vanligt inom doktrin och förarbeten i övrigt.³³ Ofta framställs även allmänhetens intresse av hur rättstillämparen löser de olika skadeståndsrättsliga frågorna kring kränkningersättningen som ett problematiskt inslag i sig.³⁴ Den här sociala dimensionen av ersättningen framträder också kring den problematik som Mårten Schultz benämner ”den kollektiva metoden” vid beräkningen av kränkningens allvarlighet.³⁵ Vad som då åsyftas är formuleringen i propositionen att rättstillämparen vid bedömningen av nivån på kränkningersättningen får göra en ”skönsmässig bedömning, baserad på förhärskande etiska och sociala värderingar”.³⁶ Att skadeståndsrättsliga konsekvenser av brott uppmärksammas allt mer har tidigare noterats exempelvis av Jan Kleineman. Sandra Friberg har visat på kränkningersättningens nära släktskap med straffrätten på grund av kravet på brottsligt angrep liksom med den medeltida boten.³⁷ Detta släktskap är dock problematiskt eftersom det, typiskt sett, ska vara offret (och inte gärningen som inom straffrätten) som ska stå i fokus inom skadeståndsrätten.

En problematisk ersättningstyp. Några olika perspektiv

Man skulle kunna se den ovan tecknade utvecklingen i ljuset av den klassiske sociologen Emile Durkheims (1858–1917) beskrivning av hur samhället utvecklas från mekanisk till organisk solidaritet, vilken visserligen spänner över en vid tidsrymd men fångar flera, för sammanhanget,

32 *forts.* vilket den sedan 2008 existerande ersättningsformen ”Diskrimineringsersättning” vittnar om. Se Ds 2007:10, ”Skadeståndsfrågor vid kränkning”, om relationen mellan brottsoffrens kränkningersättning och kränkningersättning vid diskriminering.

33. *Ibid.*, s. 41 ff.

34. T.ex. Håkan Anderssons analyser i Pointlex publicerad den 24 januari 2006.

35. Schultz undrar om inte denna kollektiva metod egentligen är ett mycket främmande inslag i en individuellt orienterad skadeståndsrätt, en metod som gör kränkningensinstitutet till ett närmast offentligrättsligt institut i en civilrättslig skrud. Schultz, 2008, s. 42.

36. Prop. 2000/01:68, s. 51.

37. Kleineman, SvJT, 2003, s. 319 ff. Friberg, 2010. Jfr Schultz, 2008, s. 25.

intressanta aspekter. Durkheim tog just lagens utformning och innehåll som exempel på samhällsutvecklingen, då lagen enligt Durkheim är ett uttryck för samhällsmoralen. Lagarnas sanktioner för överträdelser av samhällets moral kan indelas i *repressiva* sanktioner (straffrätt) och mer *återställande* sanktioner (civilrätt). De repressiva sanktionerna dominerar i mekaniska samhällen som utmärks av kollektiv likformighet, medan de återställande sanktionerna dominerar i den organiska solidariteten som utmärks av ömsesidigt samarbete. Med den organiska solidariteten ökar individualiseringen och specialiseringen på arbetsmarknaden, vilket i sin tur minskar toleransen för integritetskränkande handlingar på sikt. Enligt Durkheim präglas främst samhällen med låg arbetsdelning och mekanisk solidaritet av starkt kollektivt medvetande. Kränkning ersättningen skulle således ges en viktigare betydelse ju mer samhället utvecklas mot organisk solidaritet, samtidigt som möjligheten att faktiskt beräkna ersättningen på det "kollektiva" sätt som lagstiftaren tänkt sig, undergrävs i takt med ökad social och moralisk pluralism och differentiering i samhället. Är det denna paradoxala situation som vi idag upplever?

Här skall jag nu försöka ge en delsammanfattning av de olika osäkerhetsfaktorer kopplade till kränkning ersättningen som jag bedömer som mest relevanta ur ett brottsofferperspektiv.

- 1) Den inneboende inkommensurabiliteten. Det råder en permanent avsaknad av gemensam måttstock för icke-ekonomiska ersättningar som skall ersättas i monetära former.
- 2) Kränkning ersättningen passar inte in. Det gäller exempelvis den kollektiva beräkningsgrunden vid bestämmande av ersättningsnivåerna och de närmast naturrättsliga associationerna som återfinns i hur ersättningen legitimeras och förklaras (se fotnot 21 ovan).
- 3) Stor pluralism inom ersättningsområdet, där tidigare gränser och skillnader överskridits, exempelvis vid kravet på allvarlig brottlig gärning (som kränkning ersättning till barn som bevittnat våld mellan föräldrarna eller vid mobbning i skolan) eller orsakskravet (kränkning ersättning trots att brottsoffret ej viste om kränkningen, jfr NJA 2007 s. 540).
- 4) Det etiska problemet med att sätta ett pris på fenomen som känslor och "människovärdet". Detta kan relateras till marxistisk teori och begrepp som reifikation och kommodifiering, eller till Michel Fou-

cault och en pågående ambition att förrättsliga och disciplinera individen inifrån.

- 5) Den restriktiva hållningen finns samtidigt kvar. Den långtgående schabloniseringen har medfört en objektivisering av närmast botkaraktär kring kränkningersättningen, samtidigt som svensk rätt av tradition intagit en restriktiv attityd till möjligheten att utdöma ett rent ideellt skadestånd på grund av gärningar som innefattat en kränkning av någon annans rättigheter eller intressen (jfr NJA 2005 s. 462 och prop. 2000/01:68 s. 17).

Om man nu ska försöka sig på ett djärvt helhetsgrepp rörande den situation som beskrivits ovan, och samtidigt höja abstraktionsnivån ett snäpp, så bör den kände rättspositivisten H. L. A. Hart (1907–1992) kunna ge några välbehövliga verktyg för en sådan djupare analys. Hart intresserar sig för vad rättens ”funktionärer” från den s.k. inre ståndpunkten erkänner. Detta är Harts ”igenkänningsregel”, som enligt honom är ett slags sociologiskt faktum. Erkänner då rättens funktionärer, genom de sekundära reglerna (igenkänningsregeln), så vaga bedömningsgrunder som i fallet med hur kränkningersättningen skall värderas? Tveksamt, är mitt spontana svar. Rätten till kränkningersättning kan samtidigt tolkas som härledd ur en av rättens primära regler, och faller då tillbaka på Harts uppfattning att rätten måste skydda respekten för liv, frihet och egendom (jfr ”the minimum content of natural law” inom rättsordningen).³⁸ Med hjälp av Harts teori kan normerna för hur rätten till kränkningersättning bedöms av rättens funktionärer relateras både till ersättningen som sådan, enligt de primära reglerna, och till de vaga bedömningsgrunder som ersättningstypen öppnar för. Sammantaget är igenkänningsregeln, som enligt Hart lägger grunden för all gällande rätt, en empirisk fråga vars innehåll förändras över tid. Detta innebär att Hart bryter upp fundamentala distinktioner vid identifieringen av gällande rätt. Genom att laborera med metaregler (regler om regler) kan vi få klarhet i hur ramarna för rättsligt tänkande konstrueras och vad rättstillämparen genom igenkänningsregeln erkänner som gällande rätt. Min tolkning är alltså att rätten till kränkningersättning tidigare inte riktigt erkänts av juristerna, då dess rättsliga utformning medför att alltför vaga bedömningsgrunder görs till rättskälla vid den

38. Hart, 1961 (1997), s. 193.

rättsliga bedömningen.³⁹ Hur ersättningen, enligt beskrivningarna i förarbetena, ska uppskattas, dess funktion och hur kränkningen ersätts öppnar vidare för ett betydande gränsområde av osäkerhet runt regeln (jfr Harts formulering "the open texture of law"), vilket (med en lätt organisk metafor) stressar rättssystemet till den grad att ersättningen riskerar att stötas ur systemet.⁴⁰

Vad som är intressant med Harts teori är att, givet hans beskrivning, pågår det inom rätten ständigt förskjutningar och förhandlingar kring gränserna för gällande rätt. Detta lyfter fram den rättsliga professionen och hur rättsliga och icke-rättsliga normer samverkar på ett sätt som i förläggningen medför att rättsordningen inte kan identifieras med staten (som i fallet hos t.ex. Kelsen). Jag anser att kränkingsersättningen är ett passande exempel på denna inneboende vaga dimension hos rätten som Hart lyfter fram i sin teori om "mjuk" rättspositivism, vilket gör ersättningen rättssociologiskt intressant. När kränkingsersättningen har fått ett större erkännande under senare tid, kan strömningar i kriminalpolitiken och förändrade sociala normer knyts till denna förändring, men samtidigt ökar osäkerheten när den tidigare restriktiva attityden mjukas upp. Fokuseringen på kränkning kan t.o.m. sägas ha kommit att utmärka den svenska brottsofferdiskursen idag.⁴¹ Vad som här beskrivs ligger nära det som jag tidigare har behandlat rörande hur svensk skadeståndsrätt intagit en restriktiv inställning till kränkingsersättningen, men när denna inställning försvagas tydliggörs rättskulturen.⁴² Det fak-

39. Så "fri" rättstillämpning har generellt sett inte varit normen i vårt land vilket skildrats åtskilliga gånger ur olika perspektiv, se t.ex. Peczenik, 1997, s. 41 ff.

40. Hart, 1961 (1997), s. 124 ff.

41. Rytterbro, Rönneling & Tham, 2010, s. 106.

42. De mer "subjektiva" ideella skadorna har i jämförelse med skador som åtminstone någorlunda "objektivt" kan beräknas och ersättas, såsom de ekonomiska och fysiska, utgjort undantaget och utgångspunkten har i svensk skadeståndsrätt varit att ersättning endast lämnas för ekonomisk skada. Prop. 2000/01:68 s. 17. Man har haft t.ex. kravet på allvarligt brott av viss karaktär som en form av tröskel för att kränkingsersättning skulle kunna vara aktuell. Men om rätten begränsar de rent ideella ersättningarna undermineras samtidigt rättsstatens grundvärden (t.ex. värnande av kroppslig integritet och andra grundläggande fri- och rättigheter eftersom ersättningen ska realisera och konkretisera dessa grundläggande värden som rättsstaten vilar på) gentemot enskilda och rättens legitimitet då den externa kritiken tenderar att öka när inte den förväntade ersättningen utgår och skadorna osynliggörs. Men genom rent ideell ersättning utmanas även rättens inre rationalitet (som förutsägbarhet och koherens). Så problemet är att ersättningen utmanar rättens egen rationalitet samtidigt som ersättningen just ska värna rättsstatens värden och intressen, som beskrevs ovan. Ersättningen präglas då av en slags normlöshet vid beräkningen men det krävs ett tydligt normbrott för att överhuvudtaget en rent ideell ersättning

tum att ersättningstypen närmast aviserar ”det allmänna rättsmedvetandet” som rättskälla kan förklara varför man har förhållit sig avvisande till ersättningen. Hans-Gunnar Axberger har identifierat tre orsaker till begreppet ”det allmänna rättsmedvetandets” problematik; 1) Det är svårdefinierat som begrepp, 2) Det är svårt att identifiera dess innehåll och 3) Begreppet associeras med mystiska föreställningar om ”folksjälén” m.m.⁴³ Förväntningarna på ersättningen riskerar att bli differentierade i samhället, något som riskerar att ge upphov till ouppfyllda förväntningar och besvikelse hos enskilda.

En konsekvens av här gjord tillämpning av Harts teori är att rättsliga identitetsfrågor och värdemässiga resonemang lyfts fram. Jag menar det vara möjligt att förstå framväxten av kränkingsersättningen i svensk rätt mot bakgrund av en slags reaktion mot en svensk rättskultur. Denna kultur har varit präglad av skandinavisk rättsrealism, behandlingstanken inom straffrätt och försäkringslösningar inom skadeståndsrätten.⁴⁴ Motreaktionerna har bestått av brottsofferperspektivet, straffrättslig nyklassicism, rättslig identitetspolitik, legalstrategier som lyfter fram rättsens inneboende värden samt juridifieringen av de mänskliga fri- och rättigheterna. I en artikel av Lars D Eriksson, om den kritiska rättsvetenskapens betydelse i Norden sedan 1968, berör han vikten av ”öppen (samhällstillvänd) juridisk argumentation” med den centrala tankegången att värderingar och intressen är en ofrånkomlig del av all juridisk verksamhet. Det är framförallt just dessa värderingar och intressen som öppnar juridiken mot samhället. Att värderingar i den tidigare finländska rättsvetenskapen utmönstrades berodde i vart fall delvis på att även de finländska juristerna, i den skandinaviska realismens anda, betrak-

42 *forts.* ska aktualiseras. Jag har beskrivit situationen som ”anomisk”, då det råder desorientering och förvirring p.g.a. en brist på ett sammanhållande normsystem i förhållande till rättens hantering av icke-ekonomisk skada. Något förvånande, kan tyckas, eftersom rätten borde vara bättre rustad inför uppgiften att ersätta rent normativa och värdemässiga skador (som rent ideell ersättning är) då rätten som system främst består av, och hanterar, immateriella värden och normer. Detta är olyckligt, eftersom kränkingsersättningen troligen ligger så nära den enskilda individens identitet och upplevelse av att vara ett värdefullt och skyddsvärt rättssubjekt. Dahlstrand, 2007.

43. Axberger, 1996, s. 7.

44. Vad jag beskriver kan relateras till vad Henrik Tham har beskrivit i en artikel om brottsoffrets intåg inom straffrätten, kriminologin och kriminalpolitiken. Tham, NTfK, 2006, s. 147 ff.

tade dem som irrationella uttryck för känslor.⁴⁵ Tillspetsat kan man beskriva situationen som att antingen har vi en relativt ”värdelös” juridik och tillika skadeståndsrätt, eller så får vi lära oss att förhålla oss till de teoretiska och praktiska problem och utmaningar som dessa ersättningar öppnar för.⁴⁶

Min beskrivning ligger således i linje med en övergripande beskrivning av hur betoningen förskjuts från den sociala ingenjörskonsten (betoning av vård och socialpolitiska tilltag) till en ”moralisk ingenjörskonst” inom kriminalpolitiken.⁴⁷ Dagens rättskultur har även beskrivits som i grunden mer idealistisk och metafysisk än den som dominerade under 1900-talet.⁴⁸ En av konsekvenserna är att ersättningen tenderar att väcka reaktioner, och det projiceras bilder på den, och den används vidare som skäl i argumentationen för rättsliga avgöranden som i grunden rör andra frågor.⁴⁹ Ibland kan reaktionerna bli särskilt differentierade, som när Bill Dufwa skriver att kränkingsersättningen är ”en särskild typ av omtanke och kärlek” eftersom ersättningen ger mer än vad som är nödvändigt för livsuppehållet och därmed möjliggör förändringar av livssituationen hos brottsoffren.⁵⁰ Denna formulering kan relateras till ett uttalande från Håkan Andersson, apropå att HD fastställer hovrättens sänkning av en ersättning för sveda och värk på grund av sexuella övergrepp mot barn från 130 000 kr i tingsrätten till 30 000 kr:

”Juristen kan inte vara jultomte varje dag, och i juridiken – särskilt i civilrätten som behandlar individens relationer till varandra – har vi aldrig ett neutralt spel där mer ansvar och fler förpliktelser enbart medför en ökning av de positiva förtecknen för alla och envar. Eftersom mediedebatten i dessa frågor

45. Ericsson, 2010, s. 100.

46. Töllborg, 2005, s. 11 ff. Inom skadeståndsrätten har Vilhelm Lundstedt gjort sig känd som en ivrig kritiker av ”rättvisemodellen” där rättvisebegreppet ses som en del av den skadeståndsrättsliga analysen. Schultz, 2007, s. 186 f.

47. Rytterbro, Rönnelid & Tham, 2010, s. 112. Man kan säkert också relatera denna utveckling till en allmänt apolitisk samtid vilken präglas av avideologisering. Enligt Dir. 2010:84 (”En översyn av brottskadelagen”) ska nu brottskadeersättningen utvärderas och olika ändringar övervägas eftersom regelverket succesivt tillkommit och utvidgats vilket gett ett något svåröverskådligt ersättningssystem.

48. Beskrivningen utgår i korthet från tanken om 1800-talets rättskultur som tesen, moderniteten blev dess antites vilken nu övergått till senmodernitetens syntes. Modéer, 2009, s. 375.

49. Ofta förs debatten i media vilket kan försvåra att skadeståndsrättens och straffrättens komplexa samspel ges en rättvis bild. Jfr Lernestedt, 2010, s. 270.

50. Dufwa, 2002, s. 77.

– även befolkad av folkliga jurister – har sådant stort genomslag ser jag som ett av syftena med rättsvetenskapliga rättsfallsanalyser, att söka utröna hur den inomrättsliga diskursen förmår hantera problemen.”⁵¹

Avslutande kommentarer

Håkan Andersson lyfter fram behovet av den inomrättsliga diskursen, men med denna artikel har jag försökt visa på hur problematiskt det ifråga om kränkningersättningen blir att upprätthålla en skiljelinje mellan vad som är inomrättsligt och vad som är ett externt perspektiv på rätten. Denna svårighet framgick av tillämpningen av Harts teori om ”mjuk” rättspositivism, där även aspekter som traditionellt är icke-rättsliga görs rättsligt relevanta. Med hjälp av Durkheim kunde det ökade intresset för individuella och andra immateriella värden förstås som en del av en mer övergripande samhällsutveckling, samtidigt som svårigheterna att ersätta sådana värden också ökar med tilltagande samhällskomplexitet och individualisering. Vi såg också hur dessa frågor rörande spänningar mellan rättens formella och informella sida, frågor rörande varför en viss lagstiftning inte följs eller varför den inte ger de avsedda effekter som är officiellt uppställda av lagstiftaren, är närmast tidlösa och uppmärksammades redan av Eugen Ehrlich, som levde i ett samhälle under snabb omvandling.

Jag inledde artikeln med ett aristoteliskt perspektiv, och beskrev kort hur skilda rättviseperspektiv blandas inom den aktuella ersättningsformen när den via Brottsoffermyndigheten praktiskt skall hanteras i relation till brottsoffren. Det finns en överhängande risk med att det sammantagna ersättningssystemet framstår som alltför komplext ur den enskildes synvinkel. Detta är olyckligt eftersom ersättningsens symboliska funktion av att konkretisera rättens normativa grund hotas. Avslutningsvis skulle jag därför vilja lyfta fram behovet av ökad kunskap om hur ersättningssystemet upplevs utifrån brottsoffrens perspektiv. Att skaffa sådan kunskap är dock ingen enkel uppgift, eftersom skilda kunskapsnivåer hos respondenterna rörande samspelet mellan försäkringar, skadestånd och straff spelar stor roll för utfallet. För att knyta an till min inledning vill jag därför åter betona värdet av förenk-

51. Andersson, Pointlex 24/1 2006. HD har målet B 2937-10 skrivit att den frestelse som kan finnas för vissa målsägande att få skadestånd bör beaktas när dennes trovärdighet bedöms, något som Madeleine Leijonhufvud kritiserar kraftigt på DN-Debatt, DN 14/1 2010.

ling och överblickbarhet i fråga om samhällets reaktioner på brottsliga gärningar. Detta är inte minst viktigt för att på sikt stödet skall kunna bevaras för en human kriminalpolitik grundad på kunskap: när rättens kommunikation inte når mottagaren ökar bara fixeringen vid det oförlostä, och detta medför i praktiken krav på vedergällning och upprättelse.

Källförteckning

- Andersson, H. Schablonersättningar – objektiverade bedömningsgrunder samt kraven på underlag för individualiserade avvikelser, *Pointlex* den 24/1 2006.
- Axberger, H-G. *Det allmänna rättsmedvetandet*, Stockholm: Brottsförebyggande rådet, 1996.
- Bladini, F. Preventionstanken i den skadeståndsrättsliga utvecklingen, i *Vänbok till Erland Strömbäck*, Stockholm: Norstedts, 1996.
- Conradi, E. Ersättning av lidande på grund av incest, *Svensk juristtidning*, 1986.
- Dahlstrand, K. *Den anomiska rätten. Om undantagskonstruktionen av de rent ideella kränkningersättningar*, Lund: Research Report in Sociology of Law, 2007.
- Dufwa, B. The Swedish Model of Personal Injury Compensation Law Reconsidered, i *European Tort Law*, 2000.
- Dufwa, B. Ideell ersättning vid personskada i ett europeiskt perspektiv, i *Festschrift till Gösta Walin*, Stockholm: Norstedts juridik, 2002.
- Durkheim, E. *The Division of Labor in Society*, New York: Free Press, 1964.
- Eriksson, L. D. *Den kritiska teorins utvecklingsgång. En sen Egotripp*, i 1968 och därefter. *De kritiska rättsteoriernas betydelse för nordisk rättsvetenskap*, K. Å. Modeer & M. Sunnqvist (red.), Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag, 2010.
- Friberg, S. *Kränkningersättning. Skadestånd för kränkning genom brott*, Uppsala: Iustus förlag, 2010.
- Hart, H.L.A. *The Concept of Law*, Oxford: Oxford University Press, 1961 (1997).
- Hydén, H. *Rättssociologi som rättsvetenskap*, Lund: Studentlitteratur, 2002.
- Hydén, H. *Arbetslivets reglering*, Lund: Liber, 1984.
- Jerre, K. Tham, H. *Svenskarnas syn på straff*, Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, 2010.
- Klami, H. T. *Sanningen om rätten*, Uppsala: Iustus förlag, 1990.
- Klaineman, J. Skadeståndsrättens tillväxt – ett samhällsproblem eller en rättvisefråga, *Svensk Juristtidning*, 2003.
- Leijonhufvud, M. *HD-dom gör det omöjligt att fälla för sexövergrepp*, Dagens Nyheter den 14/1 2011.
- Lernestedt, C. *Dit och tillbaka igen. Om individ och struktur i straffrätten*, Uppsala: Iustus, 2010.

- Mathiesen, T. *Rätten i sambället. En introduktion till rättssociologi*, Lund: Studentlitteratur, 2005.
- Modéer, K. Å. *Juristernas nära förflutna. Rättskulturer i förändring*, Stockholm: Santérus, 2009.
- Rytterbro, L-L. Rönnelind, A. Tham, H. *Brottskadeersättning ur brottsofferperspektiv. En komparativ studie av Danmark och Sverige*, Stockholm: Kriminologiska institutionen Stockholms universitet, 2009.
- Peczenik, A. *Serväss, nej dubbelfel! Rättsvetenskapens och rättens kris*, i *Rätt i förändring*, Lund: H. Hydén & A. Thoor (red.), Lund: Lund Studies in Sociology of Law, 1997.
- Sarnecki, J. *Introduktion till kriminologi*, Lund: Studentlitteratur, 2009.
- Schultz, M. *Kausalitet. Studier i skadeståndsrättslig argumentation*, Stockholm: Jure, 2007.
- Schultz, M. *Kränkning. Studier i skadeståndsrättslig argumentation*, Stockholm: Jure, 2008.
- Shapland, J. Victims and the criminal justice system, i *From crime policy to victim policy*, E. A. Fattah (red.), London:, Macmillan, 1986.
- Strömbäck, E. Internationella strömningar inom skadeståndsrätten – kompensation eller prevention?, i *Forhandlingene ved det 35. nordiske juristmøtet i Oslo 18.-20. august 1999*. Del 2, 2000.
- Strömholm, S. *Allmän rättslära. En första introduktion*, Stockholm: Norstedt, 1976.
- Svanberg, J. *Rättssociologi – en introduktion*, Lund: Studentlitteratur, 2008.
- Svensson, M. *Sociala normer och regelefterlevnad. Trafiksäkerhetsfrågor ur ett rättssociologiskt perspektiv*, Lund: Lund Studies in Sociology of Law, 2008.
- Tham, H., *Brottsoffret, kriminalpolitiken och kriminologin*, *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 2006.
- Töllborg, D. *Regler eller juridik?*, Lund: Studentlitteratur, 2005.
- Åström, K. *Socialtjänstlagstiftningen i politik och förvaltning*, Lund: Lund University Press, 1988.

Offentligt tryck

- SOU 1969:58, *Rättssociologisk undersökning av skadeståndsrätten*
- Prop. 1972:5, *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till skadeståndslag m.m.*
- Prop. 2000/01:68, *Ersättning för ideell skada*
- Ds. 2007:10, *Skadeståndsfrågor vid kränkning*
- Dir. 2010:84, *En översyn av brottskadelagen*

Rättsfall

- NJA 2005 s. 462
- NJA 2007 s. 540